

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ**

На правах рукопису

П Е Ч Е Н Ю К
Таміла Григорівна

РОЗПИС ТКАНИН В УКРАЇНІ
(20-і — початок 90-х років ХХ ст.)

Спеціальність 17.00.06 —
Декоративне і прикладне мистецтво

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата мистецтвознавства

Львів — 1996

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівській

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства,
старший науковий співробітник
Захарчук-Чугай Раїса Володимирівна.

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства,
старший науковий співробітник
Кара-Васильєва Тетяна Валеріївна;
кандидат мистецтвознавства
Яців Роман Миронович.

Провідна організація: Національний музей у Львові.

Захист відбудеться 16 травня 1996 року о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 04.12.01 Львівської академії мистецтв за адресою: 290011, м. Львів, вул. Кубійовича, 38.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівської академії мистецтв.

Автореферат розіслано *12* квітня 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат мистецтвознавства

І. В. Голод

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У широкій палітрі художнього текстилю особливе місце посідає розпис тканин, зокрема, його різновид — батік. Однак на українському мистецькому ринку, який щойно формується, він сприймається нерідко як несподіванка. Несподіваним для багатьох є перш за все іншомовне слово. Батік — термін малайзійського походження, означає "малювати гарячим воском". І термін, і означуване ним поняття, справді, не є українськими. Батікування з'явилося в Україні в 20-х роках ХХ століття. Відтоді цей спосіб орнаменталізації тканин поступово набув значного поширення.

Актуальність теми дослідження. Сучасний розпис тканин як галузь професійного декоративного мистецтва нараховує цілу низку способів оздоблення тканин: "гарячий батік" (класичний), "холодний батік", вільний розпис, розпис зі солями та загустками, "плангі" ("трітік", "tie-dye"), різноманітні комбіновані техніки розпису тощо. В художньому оздобленні тканин застосовуються також ручні техніки нанесення орнаментальних елементів способом трафаретного друку, фотофільмдруку, друку різноманітними штампами ("батік-чап" або "батік-джеп").

Між тим, розпис тканин в українському декоративно-ужитковому мистецтві тривалий час розглядався переважно допоміжним або експериментальним проявом творчих уподобань того чи іншого художника-текстильника. Навіть позитивні відгуки, що відзначали художні досягнення в галузі розпису тканин, оцінювали їх як епізод творчості, а не різновид мистецтва.

Однак технологія розпису та естетична цінність його результату, що знаходяться у взаємозалежності, вивели розпис тканин на вагоме місце серед творів художнього текстилю. І технологія розпису, що потребує великого обсягу професійних знань, навичок, а отже школи, і сам виріб, що за допомогою цієї технології реалізує мистецьку ідею і починає виконувати естетичну функцію, ставлять розпис тканин у розряд мистецької спеціалізації. Свідченням тому є тенденції останнього десятиліття, що виявляють станкові можливості розпису на тканині, посилення їхнього впливу на інші традиційні види декоративного мис-

тецтва. Відомо, що розписні тканини ставали "законодавцями моди" у розробці перспективних напрямів орнаментациї не тільки друкованих, а, навіть, пістрявотканих промислових тканин.

Тісний зв'язок технології із сучасним промисловим виробництвом (фабричні матеріали, заводські фарби й розчинники, обладнання і т.інш.) робить розпис тканин технологічно актуальним. А розкутість зображувальних форм і колористичних рішень художнього розпису тканин завойовує йому все більшу популярність як у митців професійного художнього текстилю, так і серед фахівців малярства та графіки. Попри те, досі у вітчизняному мистецтвознавстві не розглядалось питання становлення та розвитку цього "нетрадиційного" для українського мистецтва різновиду професійного художнього текстилю. В свою чергу, дослідження цих питань сприятиме заповненню прогалини у вивченні сучасного мистецтва художнього текстилю.

Ступінь дослідженості проблеми. Майже повна відсутність друкованих праць з проблем розвитку українського розписного текстилю, ймовірно, пов'язана із визначенням цього різновиду професійної творчості як нетрадиційного для України.

Поодинокі відомості про зацікавлення батіком та творчий доробок українських митців в галузі розпису тканин знаходимо в працях Н.Глухенької, Н.Велігоцької, П.Жолтовського та П.Мусієнка, а також у мистецьких часописах останніх десятиліть.

Невелику частину складають публікації у часописах 20-х—30-х років (часу появи перших батікових творів в Україні), що позначені спробами порівняльних характеристик східного мистецтва розпису тканин з традиційними видами чародної творчості. Так, вже в 20-і роки, аналізуючи традиційні види народного мистецтва — писанкарство та вибірку, Я.Мандюкова та С.Вальницька проводять аналогії з новочасними тенденціями орнаментування тканин. У 30-і роки подібні характеристики знаходимо у дослідженні Д.М.Горняткевича.

Важливою на шляху вивчення перших кроків становлення нового різновиду художнього текстилю є праця дослідниці І.П.Работної, присвячена творчості Є.П.Повстяного — одного з перших українських професійних художників, що розпочав

пошук на ниві освоєння іонаціональної традиції, не пориваючи з національною мистецькою спадщиною. Є.П.Повстаний своєю творчістю зробив великий внесок у справу поширення способів розпису тканин у тодішній мистецькій практиці. І.П.Работнова подала характеристику умов економічного розвитку, що стимулювали замовлення на ручнодруковані та ручномальовані тканини.

Розглядаючи розпис тканин як явище українського мистецтва, доводиться враховувати особливості суспільно-історичного розвитку різних регіонів України у першій третині ХХ ст. та тісний взаємозв'язок Західної України з Європою, що позначилось і на розвитку українського мистецтва. Художня практика західних регіонів України була тісно пов'язана з європейськими мистецькими процесами через посередній зв'язок з Польщею, Австрією, Угорщиною. Тому пильну увагу привертають дослідження польських вчених про особливості розвитку розписного текстилю в першій половині ХХ ст. у Польщі. В цьому аспекті значимими є наукові розробки Ірени Хумл. Вони містять інформацію про відновлення давніх та формування нових мистецьких осередків, які відігравали значну роль у реалізації програм декоративного мистецтва нового часу. Поряд з відомостями про мистецькі школи, де навчалися й західноукраїнські митці, окреслено вплив окремих художніх курсів на популяризацію нових технік оздоблення (зокрема, батікового розпису тканин). Цінними є також дані про європейські виставки (Брюссель, Лондон, Париж), де польське декоративне мистецтво репрезентувалося і творами західноукраїнських митців.

Іншу частину писемних джерел складають невеликі за обсягом, багато ілюстровані практичні посібники, що популяризували класичні техніки батікування. Традиції їх видання були започатковані в Росії в перші десятиліття ХХ ст. (з приходом батіку в цю країну). Майже всі вони містять стислий історичний нарис про розвиток східного мистецтва орнаменталізації та фарбування тканин, традиції якого вплинули на розвиток європейського розписного текстилю.

Серед подібних видань виділяється праця Т.Арманд, яка,

хоча і визначена як "керівництво по розпису тканин", насправді є ґрунтовним дослідженням, котре висвітлює історію орнаментациї тканин у різних країнах, подає орнаменти народів світу та робить огляд вбрання, для якого використовувались розписні тканини. Окремий розділ своєї праці Т.Арманд присвятила технології розпису тканин. Він досі є цінним інформативним джерелом для сучасних художників. Інший російський дослідник М.М.Соболев у своїх теоретичних студіях розглядає історичний аспект розвитку орнаментациї тканин способом ткацтва, вибійки, вишивки, гаптування та батікування.

Практика видання ілюстрованих посібників з метою популяризациї технік розпису тканин існує в зарубіжних країнах і тепер (розробки І.Фігерта, П.Келлера та М.Зейц — у Німеччині, І.Б.Борош — в Угорщині, Д.Мілач — у США).

Зважаючи на значення східної традиції орнаментування тканин, що стала пріоритетною у формуванні особливостей європейського (відтак, українського) розписного текстилю, важливими історіографічними джерелами для даного дослідження є праці зарубіжних вчених з проблем різних сфер матеріальної та духовної культури Сходу. Серед них праці російських науковців Н.П.Чукіної, В.Г.Трісмана, Н.Р.Гусєвої, З.Г.Тараян, де, окрім огляду конкретних галузей застосування розпису на тканині (В.Г.Трісман, З.Г.Тараян), міститься аналіз орнаментальних систем в аспекті релігійного світобачення, на ґрунті якого сформувалась східна традиція батікування (Н.П.Чукіна, Н.Р.Гусєва).

Більшість наукових праць про мистецтво батіку, опублікованих в Європі (здебільшого в Голландії та Англії) у кінці ХІХ — на початку ХХ ст., в нашій країні маловідома. Поруч із дискусійними питаннями, що не з'ясовані дотепер, (зокрема, проблема походження індонезійського батіку — версії англійського вченого Ф.Вагнера та голландського дослідника Д.Гурвича), більшість спеціалістів одноставна щодо твердження про максимальний розвиток батикового розпису в Індонезії — на о.Ява. Цей факт обумовлює вагомість значення розгляду саме індонезійської традиції орнаментування тканин в контексті впливовості на формування особливостей європейського розпису тканин.

Метою роботи є дослідження проблем генези та особливостей розвитку сучасного різновиду професійного мистецтва — розпису тканин. Для вирішення поставленої мети окреслено такі конкретні завдання:

- визначення місця розпису тканин у системі орнаменталії художньої тканини у сенсі особливостей причинно-наслідкових зв'язків між матеріалом та технікою;

- аналіз специфічних регіональних відмінностей становлення українського розписного текстилю на першому етапі розвитку (20—50-і роки);

- визначення джерельних витоків професійної художньої творчості, виходячи з порівняльної характеристики окремих видів народного мистецтва з інонаціональним мистецтвом розписного текстилю;

- вивчення питання поліфункціональності творів розписного текстилю на другому етапі його розвитку (60—80-і роки);

- висвітлення процесу формування професійної української школи батікування й проблем її утвердження;

- аналіз сучасних тенденцій розпису тканин та обумовленість їх появи.

Об'єктом дослідження обрано професійне художнє мистецтво розпису тканин, яке набуло поширення в Україні з 20-х років ХХ століття.

Методологічною основою дослідження є принцип системності: сучасне мистецтво розпису тканин розглядається як складова частина розвитку українського декоративно-прикладного мистецтва. Інструментарієм роботи є загальноприйняті у мистецтвознавчій науці методи дослідження: порівняльно-історичний, семіотичний, а також формальний аналіз. У дослідженні проведено типологічний розбір фактичного матеріалу.

У теоретичному осмисленні народних витоків професійного декоративного мистецтва та проблем розвитку сучасного мистецтва розпису тканин автор дисертації спирається на дослідження відомих українських та російських вчених Н.Ф.Сумцова, В.Щербаківського, С.Таранушенка, К.Широцького, О.С.Найдена, М.О.Некрасової, Т.М.Разіної, а також на теоретичні нотатки митців О.Архипенка, П.Ковжуна, М.Осінчука.

Джерельно-фактологічна база дослідження. Відсутність значної частини речового матеріалу перших десятиліть появи батикових тканин в Україні пов'язана, з одного боку, з нетривкістю тканин (шовкового та тонкого бавовняного полотна), з другого — із застосуванням розписних тканин в основному в ужитковій галузі художнього текстилю (тканини одягового та галантерейного призначення), не розрахованих на тривале використання.

Відомості про характер перших батикованих тканин зібрані в Центральному державному архіві-музеї літератури та мистецтва України (Київ), Центральному державному архіві жовтневої революції (Київ).

Поодинокі твори розписного текстилю зберігаються у фондах Львівської картинної галереї (фонд Я.Музики); Львівського музею етнографії та художніх промислів Інституту народознавства НАН України (фонд Г.Липи-Захаріясевиц), філіалу Київського музею українського мистецтва (розписні тканини М.Тимченко). До роботи залучені також збірки, що мають опосередковане відношення до об'єкту дослідження, зокрема, графічний доробок А.Іванової (фонд А.Іванової — Львівська картинна галерея).

Велику наукову цінність мають матеріали приватної колекції львівського збирача українського мистецтва В.Вітрука, яка нараховує понад сто батикованих та графічних творів відомої української батікарки Г.Л.Липи-Захаріясевиц. Окремі батіки Я.Музики та Г.Л.Липи-Захаріясевиц зберігаються в приватних колекціях Н.Якимчук, І.Боднара та М.Гуменецької (Львів).

Вивчення проблеми становлення професійної школи батікування базувалось на опрацюванні архівних матеріалів Львівської академії мистецтв, фондів кафедри художнього текстилю, а також матеріалів власної фототеки автора дослідження, що формувалась протягом 1980 — 1995-х років.

Опрацьовані матеріали каталогів мистецьких виставок 20—60-х років, що репрезентували батиковані та ручномальовані твори і вироби художнього текстилю. Відомості каталогів українських та колишніх союзних виставок дають можливість прослідкувати тематичне і стильове спрямування декоративних

розписних творів вказаного періоду, що в значній мірі було підпорядковане вимогам соціального замовлення.

Наукову цінність мають матеріали фототеки Київ ЗНДІЕПу, які певною мірою ілюструють вихід розписного текстилю за межі декоративно-ужиткової галузі (формування інтер'єрного розписного текстилю).

Аналіз сучасних тенденцій розвитку мистецтва розпису тканин ґрунтується на матеріалах польових обстежень 1988—1994 років та матеріалах Першої Всеукраїнської виставки художнього розпису на тканині — "Презентація '94" (Хмельницький обласний художній музей — 1994 р.).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що мистецтво розпису тканин уперше розглядається як самоцінний вид професійного мистецтва, що розвинувся в результаті синтезу традиційного мистецтва орнаменталістики й східного батікового розпису.

Досліджено обставини появи і особливості становлення батікарства в Україні та стан його відображення в українській мистецтвознавчій літературі.

Обґрунтовано закорінення інноваційних методів оздоблення тканин в національному ґрунті шляхом віднайдення місцевих джерельних витоків серед традиційних видів народного мистецтва.

Місцеві джерела сучасного українського батіку вичерпно визначаються автором вперше — це народна вибійка, писанкарство, декоративний розпис. Характеристики та порівняльний аналіз цих видів народного мистецтва зі східним розписом тканин проводяться як в аспекті технологічної відповідності, так і в плані взаємозв'язків, взаємозапозичень на рівні орнаментальної спадщини, коли акумульовані в цих орнаментах стилістичні та пластично-ритмічні художні цінності були щедро віддані новим видам професійного мистецтва.

У дослідженні вперше піднято питання становлення фахової школи розпису тканин (середина 60-х років), що сформувалася на базі Львівської академії мистецтв (до 1994 — Львівський державний інститут декоративного та прикладного мистецтва). У стінах цього єдиного в Україні вищого навчального закладу

такого профілю підготовлено переважну більшість українських митців, спеціалістів у галузі розписного текстилю. Вивчення проблем розвитку фахової школи батікування тісно пов'язане з визначенням особливостей еволюції цього виду професійного художнього мистецтва (розширення типологічної різноманітності розписних творів).

У науковий обіг уперше вводиться речовий матеріал художньої спадщини українського батікування першої половини ХХ ст., що заповнює прогалину у вивченні українського професійного мистецтва.

Практичне значення дослідження. Вивчення та наукове виявлення й обґрунтування закономірностей, що привели до появи й утвердження батіку на ниві українського мистецтва, мають практичну цінність. Вона полягає в тому, що знайдено теоретичні засади для побудови системного курсу історії розвитку мистецтва розпису тканин. Оскільки розпис тканин не розглядався досі як самостійний підвид професійного мистецтва, то в жодному із вітчизняних підручників з історії мистецтва про нього не говориться. Твердження, винесені на захист, важливі також в галузі мистецтвознавства при визначенні типологічної приналежності творів розписного текстилю, при вивченні питань розвитку і використання традицій народного мистецтва.

Впровадження. Результати дослідження знайшли застосування у розробках програм зі спецкомпозиції та роботи в матеріалі для студентів II — IV курсів (спеціальність — художнє оформлення тканин способом друку та розпису) кафедри художнього текстилю ЛІАМ. Теоретичні розробки дослідження з питань формування інтер'єрного текстилю прийняті до впровадження в навчальний процес Київського державного технічного університету будівництва і архітектури для студентів факультету архітектури (спеціальність — образотворче мистецтво і креслення).

У жовтні-листопаді 1994 року на базі Хмельницького обласного художнього музею була організована та проведена Перша Всеукраїнська виставка художнього розпису на тканині — "Презентація '94". Частина творів з виставки започаткувала нову колекцію розписного текстилю, що формується у Музеї

сучасного декоративно-прикладного мистецтва (філії Хмельницького обласного художнього музею).

Основні твердження дисертації:

— становлення українського розписного текстилю на першому етапі розвитку (20—50-і рр.) характеризується регіональними відмінностями, що обумовлено особливостями соціально-історичних умов;

— місцеві джерельні чинники формування (генетичне підґрунтя) розпису тканин в Україні є фактором закорінення іонаціональної мистецької традиції;

— мистецькі якості розписних тканин другої половини ХХ ст. формуються у тісному взаємозв'язку з напрямом розвитку фахової школи батікування;

— типологічна різноманітність розписних тканин другого періоду розвитку (60—80-і рр.) засвідчує здатність цього різновиду художнього текстилю охопити різні сфери діяльності.

— образотворчі тенденції сучасного батікового мистецтва пов'язані з універсальністю його виражальних засобів.

Апробація роботи. З основними твердженнями дисертаційного дослідження автор виступала на науково-творчих конференціях професорсько-викладацького складу ЛІАМ: на ХХХІІ конференції (1993 р.), — ХХХІІІ конференції (1994 р.), — ХХХІV конференції (1995 р.); а також на конференції, присвяченій 100-річчю Ярослави Музики (Львівська картинна галерея — січень 1994), науковій конференції "Сучасний художній розпис на тканині: витoki та перспективи" (Хмельницький обласний художній музей — жовтень 1994), обласному семінарі декоративно-ужиткового мистецтва для керівників гуртків, студій, будинків школярів (Львів: Галицький центр творчої молоді — лютий 1996).

Структура та об'єм роботи. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку літератури. До роботи додається альбом із 110 ілюстрацій.

У *вступі* обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, визначаються мета та завдання роботи, формулюється наукова новизна отриманих результатів, розкривається науково-практичне значення проблем дослідження.

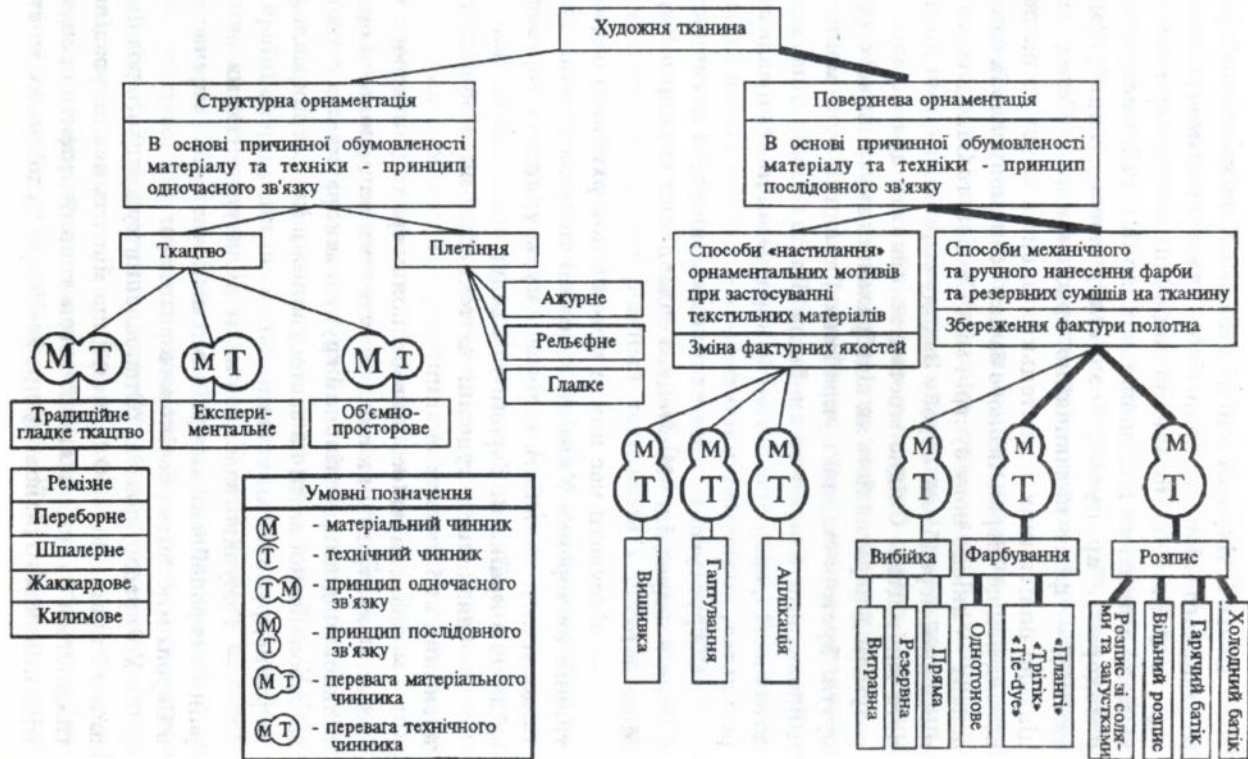
У першому розділі "З історії мистецтва орнаментациї тканин" визначається місце розписного текстилю (об'єкту дослідження) в системі орнаментациї явища "художня тканина", що сформувалося внаслідок причинної обумовленості, закономірності зв'язків матеріалу та техніки. Зародження феномену "художня тканина" впливало із єдності (одночасності) способу створення тканини та її орнаментациї. З'ясувалось, що у процесі еволюції відбулось розгалуження системи орнаментациї на підвиди за принципами причинно-наслідкових зв'язків (табл. 1):

- 1 — структурна орнаментация (принцип одночасності),
- 2 — поверхнева орнаментация (принцип послідовності).

Особливістю послідовного зв'язку (підвид — поверхневої орнаментациї) у формуванні художньо-естетичних якостей розписної (вбивної) тканини є важливість технічного чинника ("технічний імператив"). Зважаючи на досить широкий діапазон способів поверхневого оздоблення тканин (вибійка, розпис, вишивка, гаптування та інш.) було з'ясовано характерні особливості методів орнаментациї об'єкту дослідження. На відміну від вишивки та гаптування, де орнамент твориться такими ж текстильними матеріалами лише в особливий спосіб поверхневого "настилання" орнаментальних мотивів на тканину, методи розпису, подібно ж і вибійки, можна розглядати як різновид малярства (недаремно майстри вибійництва належали до цехів малярства в попередні віки).

Знайомство з історичним контекстом допомагає висвітлити значення різних способів поверхневого оздоблення, що використовувалися в різних країнах, та їх взаємовпливи в процесі культурних та торговельних зв'язків між Сходом та Заходом. Необхідність розгляду таких впливів пов'язана з характеристикою сучасного мистецтва розписного текстилю, в основі якого лежить традиція східного батикового розпису тканин. Отже, визначення, хоча б побіжно, особливостей іонаціональної традиції орнаментування (малайзійського, шрі-ланкійського, яванського) складає основу аналізу перших кроків становлення в Україні інноваційного способу орнаментування художніх тканин при віднайденні місцевих чинників закорінення розписного текстилю на ниві національного мистецтва.

ОРНАМЕНТАЦІЯ В СИСТЕМІ «ХУДОЖНЯ ТКАНИНА»

Поява батіку в Європі на рубежі ХХ ст. на тлі розбурханого мистецького процесу, коли відбувалася фундаментальна переоцінка цінностей, викликана соціальними зрушеннями в житті, коли з'явилися нові напрямки, течії, а то й мистецькі стилі ("модерн", "ар нуво", "сецесія", "югендстиль", "модерн стайл"), — факт надзвичайно красномовний. Серед усіх соціально-політичних і мистецьких здвигів скромне на перший погляд явище "європейського батіку" ознаменувало їх важливий аспект — якісно нову зустріч між Сходом та Заходом, унікальність якої передбачає спробу Заходу сприйняти принципи східного мистецтва. Східне мистецтво навчить цього разу західне розуміти декоративність як відображення внутрішньої структури буття. Зустріч східної і української традиції була менш сенсаційною, зате і через те знайшла більше глибинних моментів дотичності і, опершись на давнє народне мистецтво, дала стійкий результат, виявилась плідною.

Обґрунтування цих глибинних моментів дотичності містяться в підрозділі "Мистецтво оздоблення тканин в Україні". Мета його:

- з'ясувати час появи методів поверхневого оздоблення тканин на теренах України (писемні та археологічні джерела) та дослідити наявність в ті часи культурних та торговельних зв'язків з країнами Європи та Сходу;

- визначити художні та технологічні особливості найдавніших вибійчаних тканин;

- розглянути особливості появи традиції створення українських "колтрин", як синтезу естетики національної орнаментальної спадщини (спільний ґрунт з декоративним стінописом) та європейської моди на застосування в інтер'єрах мальованих та ручнодрукованих тканин;

- з'ясувати взаємозв'язки культурологічних явищ України з європейськими країнами на початку ХХ ст. (часу появи в Європі мистецтва батікового розпису).

У *другому розділі* "Становлення художнього розпису тканин в Україні (20—50-і роки)", що містить два підрозділи, розглядаються функціональний та генетичний аспекти процесу формування нового різновиду професійного художнього мистецтва.

Перший період розвитку нового для України мистецтва оздоблення тканин, що припадає на 20—50-і роки, був часом швидкого впровадження виробництва розписних тканин. Його основною базою була діяльність різноманітних художніх товариств, функціонування навчальних закладів (шкіл, майстерень) по підготовці майстрів розпису тканин, а також творчість професійних художників.

До цього спричинилась активізація художньо-промислової діяльності, на тлі якої відбувалось становлення розписного текстилю на теренах українського мистецтва, і що безпосередньо позначилась на його особливостях у перший період розвитку. До позитивних обставин цього явища можна віднести:

— процес співпраці професійних художників з народними майстрами, у результаті якого останні знайомились з новими технологіями та характером виробів нового асортименту (популярізація нового методу декорування тканини);

— участь у формуванні художньої промисловості фахівців (в основному представників школи М.Войчука), які прагнули досконалості оволодіння різними техніками і орієнтувались на мистецький універсалізм.

Разом з тим, процес впровадження нової технології і пов'язаної з нею галузі у різних регіонах України помітно відрізнявся між собою. Мала активність художньої промисловості в Західній Україні та слабка матеріально-технічна база народних промислів на цих землях зумовили концентрацію новочасних ідей у середовищі виключно професійних митців. Разом з тим, свобода самовияву, творчих пошуків західноукраїнських художників дала плідні результати уже в перші роки становлення батіку в Україні (поява різних типів розписних виробів). У Східній Україні спершу діяли обидві обставини, але соціально-історичні умови вплинули на їх характер. В першу чергу це стосувалось джерельної бази. Свідома недооцінка писанкарства, як суттєвої місцевої підстави в процесі становлення батікування в Східній Україні, та поступове зменшення впливу непересічних творчих індивідуальностей (соціально-політичні зміни 30-х рр.) спричинили до формування програми попиту на створення розписних виробів у "псевдоукраїнському дусі". Ці обставини спри-

яли також домінуванню стилістики народного декоративного розпису в різних галузях художньої промисловості (кераміка, фарфор, декоративні вибійчані та розписні тканини), що позначилось на дещо односторонньому розвитку нового різновиду художнього текстилю в Східній Україні в перший період формування цього мистецтва. Такі твердження ґрунтуються на вивченні мистецької практики Східної та Західної України першої половини ХХ ст. (підрозділ 2.1).

Аналіз генетичного підґрунтя (підрозділ 2.2) становлення нового різновиду професійної творчості обумовлено визначенням концептуальної суті проблеми формування цього мистецтва. Орієнтація на традиції народної творчості при визначенні місцевих витоків базується на характеристиці розпису тканин як різновиду професійного художнього текстилю, джерельною базою якого було національне мистецтво.

Як було зазначено, способи оздоблення розписних тканин та народної вибійки належать до одного підвиду в системі орнаменталізації художньої тканини. Цим пояснюється першочерговість визначення народної вибійки (перше джерело) серед місцевих чинників закорінення інонародного мистецтва. Визначено, що національна традиція "поверхневого" оздоблення тканин передбачає поруч із прямим вибиванням кольорового орнаменту і присутність методів резервного друку (кубова вибійка).

Другим видом народного мистецтва, що певним чином вплинув на формування особливостей сучасного розпису тканин є писанкарство, яке посідає особливе місце серед джерел українського батіку. Вікова традиція національної техніки розпису гарячим воском була чи не найвизначнішою у формуванні українського професійного батікового текстилю.

На підставі детального знайомства з писанкарством у всій його різноманітності (розгляд характерних особливостей різних методів писанкового розпису) й проведення порівняльного аналізу технології східного батіку та українського писанкарства зроблено висновок про технологічну ідентичність цих двох інонаціональних традицій (табл. 2.).

Окрім з'ясування технологічної тотожності, слід відзначити важливе загальнокультурне значення самого писанкового

Порівняння технології батікового розпису та писанкарства

	БАТІК	ПИСАНКА
Технічне оснащення	Віск, барвник, чантинг (tjanting), батік-штифт, пензлі, тампони, рейс-федер	Віск, барвник, писачок, пензлі, квачик
Послідовність роботи	Мерсеризація або прання полотна (для зняття аפרету)	Протравлення поверхні яйця оцтом або галуном
	Від найсвітлішого кольору до темнішого	Від найсвітлішого кольору до темнішого
Технологічні прийоми	Вільний розпис, розпис зі солями та загустками	"Мальованки" -- розпис, виконаний пензлем
	Продряпування воску для отримання тонкого графічного рисунку	"Дряпанки", "Скробанки"
	Робота над композицією "від плями"	Використання в розписі контрастових кольорових елементів
	Використання кольорового резерву (холодний батік)	Створення на поверхні рельєфного лінійного рисунку (кольоровий віск)
	Отримання ефекту кольорового мерехтіння (розбризування крапель воску на кожному етапі фарбування)	"Капанки"
	"Біла ломанка", "кракле" (вимивання барвника з тканини)	Витравлювання кольору з метою отримання світлого тла

орнаменту з уваги на його сакральну сутність. У руслі проблеми дослідження проведена спроба віднайдення (на гіпотетичному рівні) дотичності обговорюваного джерела до часу формування світоглядних засад національної культури. Метою аналітичного аспекту є окреслення сутнісної наповненості традиції воскового малярства в національній культурі, що важливо для характеристик сучасних тенденцій розвитку розпису тканин в Україні.

Гіпотеза про зародження писанкарства вже в часи трипільсько-кукутенської культури спирається, по-перше, на присутність яйцеподібних торохкалець (з їх обереговим призначенням), по-друге, на орнаментальні мотиви "писанкового" характеру на неолітичній кераміці, по-третє, на спостереження над міфологічними та господарчо-побутовими контекстами обговорюваної традиції. Яйце (в аспекті речевої атрибутики — сакралізована річ) утримало генезу та еволюцію воскового розпису на теренах України в межах культового мистецтва на первісній основі, зберігаючи при цьому прадавню змістовну сутність орнаментальних знаків-символів.

Третім джерелом сучасного українського батіку визначено народний декоративний розпис. Не маючи з розписним текстилем спільної матеріальної та технологічної відповідності (вбійка, писанкарство), декоративний розпис характеризується мобільністю образотворчого начала народного живопису. Стиль, вироблений в одному матеріалі, часто пристосовується до іншого, що спостерігалось по відношенню до пристосування стилю народного декоративного орнаменту в процесі становлення образно-орнаментальної системи розписних тканин. Фактичним підтвердженням з'ясованих джерел сучасного українського батіку є спадщина українського розписного текстилю другої чверті ХХ століття.

Третій розділ — "Поліфункціональність творів розписного текстилю (60—80-і роки)" поділяється на підрозділи: 3.1 — Становлення української професійної школи батіку і 3.2 — Від декоративних до монументальних форм вираження (до питання типологічної різноманітності).

60—80-і роки — другий період розвитку мистецтва розпису тканин, що характеризується формуванням професійної школи

сучасного українського батіку, утвердженням жанру декоративного розписного панно та виходом батікованих тканин в декоративно-монументальну сферу.

Становлення професійної школи батікування та проблеми її розвитку допомагають усвідомити парадоксальні моменти еволюції розпису тканин на теренах українського мистецтва сучасного періоду. Наявність професійної школи передбачає не лише художньо-естетичну та стилістичну специфіку творів, але й систему мистецьких поглядів, дійних принципів і методик удосконалення фахового рівня. За цими критеріями аналізується методика вивчення сучасного батікового мистецтва на кафедрі художнього текстилю ЛАМ. Фактичним матеріалом послуговують курсові та дипломні роботи студентів цього вищого навчального закладу, створені з кінця 60-х до початку 90-х років.

Тяжіння в 60—80-і роки цілого українського мистецтва до синтезу, що зближувало декоративну творчість з монументальною, сприяло освоєнню нової пластичної мови за допомогою розширення засобів живопису. Фахівці художнього текстилю, які опанували й батіковий розпис, усе частіше зверталися до можливостей рукотворного розпису тканин як до лабораторії можливостей живописної текстильної мови.

Наслідком такої практики стало ускладнення типологічної різноманітності декоративних форм мистецтва та тяжіння розписних творів до монументального вираження.

Аналіз речового матеріалу другого періоду розвитку розписного текстилю дає підстави дійти висновків про якісні та деякі кількісні зміни створення вжиткових тканин цього періоду. Останні зміни зумовлені двома обставинами: по-перше, зменшенням кількості цехів по розпису тканин (процес централізації художньої промисловості на початку 70-х років), по-друге, підвищенням художнього рівня більш дешевого промислового текстилю. Створення розписних тканин цієї групи стає виключно прерогативою фахівців, що знайшло відображення не тільки у появі високохудожніх штучних виробів, але й у створенні авторських моделей одягу, де розписна тканина — складова частина творення певного образу (Г. Забашта, О. Мамчич, Н. Лапчик та інш.).

Найпоширенішим жанром розписених декоративних виробів другого періоду стало декоративне панно, стилістика якого пройшла шлях від сюжетного метафоризму до складного асоціативного способу мислення. Плідно в цій галузі працюють представники "львівської школи" О.Звір, О.Андрущенко, Н.Дяченко-Забашта, Н.Погребняк, І.Токар, В.Дубовик, Н.Бастун, І.Данилів та інші. Своєрідністю позначені декоративні панно фахівців графіки та живопису Т.Кисельової, О.Потієвської, А.Шатської.

Аналіз фактичного матеріалу розписного текстилю мону-ментальної галузі дозволяє провести класифікацію художніх особливостей інтер'єрних батиків, створених за період 70—80-х років. За художньо-стильовими характеристиками інтер'єрний текстиль поділяється на три групи:

1 — лінійно-площинна інтерпретація орнаментальних структур традиційних пластичних мистецтв (гобелену, килиму, вітражу, декоративного розпису);

2 — застосування засобів абстрактно-асоціативного формотворення;

3 — тяжіння до пластичної мови станкового живопису (тенденції кінця 80-х — початку 90-х років).

Утвердження батикового розпису за останні два десятиліття як одного з найефективніших видів художнього інтер'єрного текстилю сприяло його визнанню як самоцінного явища мону-ментальної галузі мистецтва (мобільність та більша доступність виконання при подібних з гобеленом можливостях колористичного та пластичного розмаїття). Сучасний розписний текстиль викристалізувався в своєрідний вид професійного мистецтва, творчі потенції якого спроможні охопити різні сфери діяльності.

У *четвертому розділі* — "Нові тенденції сучасного батикового мистецтва (кінець 80-х — початок 90-х років)" — розглядається феномен зародження образотворчого батикового "малярства", як складової частини загально-мистецького процесу. "Вписуючись" в нову структурну ситуацію українського мистецтва, розпис на тканині відстоює свою естетичну сутність.

Осягнення причин появи образотворчого батіку, характеристиці якого передуює аналіз фактичного матеріалу мистецької практики цього періоду, спирається на розгляд чинників образо-

творення національного мистецтва, що дотичні до світоглядних засад і вплинули на формування національного характеру (іконопис, писанкарство). Метою аналітичних міркувань щодо цих джерел образотворення є віднайдення автентики образної сутності їх та сутності прийдешньої мистецької традиції (східного батікового розпису), що вплинула на формування українського батіку.

Для проведення такого аналізу залучена формальна модель — трикутник (рис.1), що є одночасно й універсальною математичною моделлю, і своєю триединою сутністю становить один з основних символів народного світогляду (народження нової цілості, в дослідженні — нового різновиду мистецтва).

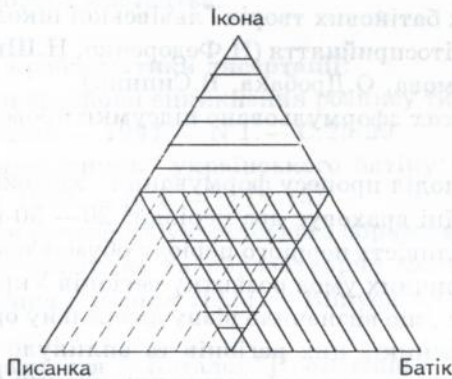

Рис.1

Вершинами основної моделі — рівностороннього трикутника — автором визначені: народна ікона, писанка, батік. Обумовленість поєднання цих чинників появи тенденцій образотворчого батікового малярства характеризується в аспекті розгляду їх сакрально-іманентної сутності, як основи засад образотворення. Внутрішній трикутник, який утворився перетином (поєднанням) трьох ромбів (чинників образотворення) є графічним відтворенням складової частини кожного чинника —

його сакральньо-іманентної сутності, що лежить в основі і нової цілосності — українського образотворчого батіку.

Появу нового різновиду образотворчого малярства на ниві національного мистецтва вагомо засвідчила Перша Всеукраїнська виставка художнього розпису на тканині — "Презентація '94", що репрезентувала не тільки декоративні панно та розписні вжиткові тканини, але й твори образотворчої групи. Ця виставка окреслила риси київської школи батікування, особливості якої розвинулись на ґрунті традицій місцевої живописної школи. Індивідуальне бачення київських живописців та графіків, які працюють в батіковому розписі станкового спрямування, характеризується сприйняттям новітніх течій світового малярства через призму метафоричності традиційного образотворення (І.Тернавська, Н.Гронська, Н.Папірна). Образна система станкових батікових творів "львівської школи" позначена символізмом світосприйняття (Н.Федоренко, Н.Шимін, Т.Місковець, Н.Максимова, О.Дробаха, В.Сипняк).

У висновках зформульовано підсумки проведеного дослідження.

Умовний поділ процесу формування художнього розпису тканин в Україні враховує два періоди: 20— 50-і роки та 60— 80-і роки. Особливість першого періоду обумовлена відмінністю соціально-історичних умов розвитку регіонів України в першій половині ХХ ст., що визначило різну джерельну орієнтацію професійних художників цих регіонів та вплинуло на специфіку художньо-стильових якостей розписних тканин Східної та Західної України другої чверті поточного століття. Натомість, другий період характеризується спільністю рис еволюції нової галузі професійної творчості на теренах сучасного українського мистецтва (ускладнення типологічної різноманітності).

Міцне закорінення інноваційних методів орнаменталізації тканин обумовлено присутністю місцевих джерельних витоків (вибійки, писанкарства, декоративного розпису) серед традиційних видів народного мистецтва.

Важливість діяльності професійної школи розпису тканин підтверджена вивченням колізій мистецької практики другого періоду (активізація розвитку розписного текстилю, розширення

арсеналу засобів вираження, залучення батікового малярства до вирішення проблем синтезу мистецтв).

Широке застосування розписних творів в громадських інтер'єрах утвердило значення розписного текстилю як одного з найефективніших видів пластичних мистецтв декоративно-монументальної галузі.

Поява тенденцій образотворчого батікового малярства, обумовленість яких глибоко закорінена в національній традиції воскового розпису, є складовою частиною сучасного загально-мистецького процесу, скерованого на відродження національної духовності.

Вивчення збережених речових, архівних та літературних матеріалів дає підстави розглядати український розписний текстиль як самоцінний різновид сучасного професійного декоративно-ужиткового мистецтва.

Публікації з проблематики дисертації:

1. Джерельні основи виникнення розпису тканин // Образотворче мистецтво.— 1991.— № 1.— С.25-29.

2. "Шестидесятники" українського батіку // Образотворче мистецтво.— 1992.— № 1.— С.11-13.

3. Феномен сучасного українського образотворчого батіку // Декоративно-ужиткове та образотворче мистецтво: історія, теорія, практика / Вісник ЛАМ.— Випуск 5.— Львів. 1994.— С.44-50.

4. Вступна стаття // Каталог "Презентація '94". — Хмельницький обласний художній музей.— 1994.— С.5.

5. Феномен образотворчого батікування в Україні (кінець 80—початок 90-х рр.) // Каталог "Презентація '94" / Тези.— Хмельницький обласний художній музей.— 1994.— С.7.

Pecheniuk T.H. Textile Painting in Ukraine (the 20es — beginning of the 90es of the XX c.)

Dissertation presented for Candidate Degree in the Theory and History of Art. Speciality 17.00.06 — decorative and applied art.

Lviv Academy of Arts. Lviv, 1996.

The manuscript presented for defence is a complex investigation of the art of textile painting in Ukraine which is a unique phenomenon in modern professional decorative applied arts. Causes and circumstances which brought about the appearance of innovatory methods in textile ornamentation in Ukrainian art at the beginning of the XX century are analysed. Interaction of innovation and tradition in the process of forming a new kind of artistic textile is studied. Artistic peculiarities of painted textiles are outlined on the basis of their typology. Evolutional changes in textile ornamentation both in applied and decorative-monumental spheres of professional art are analysed. New tendencies in the development of textile painting are considered. Creative achievements of leading Ukrainian artists in textile painting are described.

Key-words: textile painting, batik, printing, "pyssanka", innovation, tradition, methods of ornamentation, technology of textile painting.

Печенюк Т.Г. Роспись тканей в Украине (20—начало 90-х годов XX века).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.06 — декоративное и прикладное искусство.

Львовская академия искусств, Львов, 1996.

Защищается рукопись, содержащая комплексное исследование искусства росписи тканей в Украине как уникального явления современного профессионального декоративно-прикладного искусства. Детально исследованы причины и обстоятельства появления в украинском искусстве в начале XX века инновационных методов орнаментации тканей. Изучено взаимовлияние новации и традиции в процессе формирования нового подвиды художественного текстиля. Охарактеризованы художественные особенности росписных изделий на основе их типологизации. Проанализированы эволюционные изменения принципов орнаментации тканей прикладной и декоративно-монументальной сфер профессионального искусства. Приведена характеристика творчества ведущих украинских художников росписного текстиля.

Ключові слова: розпис тканин, батік, вибійка, писанка, інновація, традиція, методи орнаментатії, технологія розпису.

Підписано до друку 26.03.96. Формат паперу $60 \times 84^{1/16}$. Папір письмовий.
Друк офсетний. Обсяг видання 1 д. а. Зам. 212. Тираж 100. Безкоштовно.

ЕДД УНДІПП. Львів, вул. Володимира Великого, 4.

446530

AB 34.593

AB 34.593